

WARSZTAT PRACY, AUTORYTET I ETOS NAUCZYCIELA WE WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI SZKOLNEJ

Słowa kluczowe: warsztat pracy, autorytet, etos, nauczyciel, edukacja, szkoła

Keywords: professional skills, authority, ethos, teacher, education, school

Schlüsselwörter: Berufliche Fähigkeiten, Autorität, Ethos, Lehrer, Bildung, Schule

Obecnie wiele uwagi poświęca się roli nauczyciela w procesie edukacji. Kwestia ta jest szczególnie istotna po zakończeniu pandemii COVID-19, podczas której uczniowie musieli z konieczności uczyć się zdalnie, często poza szkołą. To zmusiło także nauczycieli do poszukiwania skutecznych metod i form prowadzenia zajęć zdalnych z pożytkiem dla uczniów. Ich celem jest niewątpliwie rozwój młodego człowieka, nie tylko jego umysłu, ale także woli działania, co wiąże się z kształtowaniem charakteru i odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Rola nauczyciela w edukacji już od starożytności była bardzo ceniona i niezastąpiona. Uczeń uczył się od mistrza nie tylko czytania, pisania, przetrwania, ale także sposobu na życie. Gromadził od niego cenne wiadomości. Z czasem je uzupełniał i udoskonalał. Często przerastał go w mądrości i doświadczeniu. I tak rozwija się nauka, a wraz z nią edukacja. Niestety, na przestrzeni wieków sfera edukacji narażona była na wpływy polityczne, które istnieją także w chwili obecnej. Dlatego trudno jednoznacznie określić i uzgodnić kryterium prawdy, piękna i dobra¹.

Postępująca globalizacja w kontaktach międzyludzkich, szybki rozwój cywilizacyjny itp. – to zjawiska, które z jednej strony ukazują geniusz ludzkiego rozumu, a z drugiej braki i niedomagania człowieka w wielu obszarach życia społeczno-gospodarczego. Braki te widoczne są zarówno w krajach bardzo biednych, jak też w państwach wysoko rozwiniętych i zamożnych.

* Ks. dr Bogumił Wykowski – ksiądz archidiecezji warmińskiej, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii XIX i XX wieku, absolwent studiów podyplomowych z zakresu filozofii i etyki, badacz historii najnowszej Warmii i Mazur, specjalizujący się w tematyce administracji państwowej, polityki władz komunistycznych wobec ludności zastanej na tzw. Ziemiach Odzyskanych i Kościoła rzymskokatolickiego, e-mail: b.wykowski@wp.pl, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1985-3640>.

¹ G.L. Gutek, *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, tłum. A. Kamajor, A. Sulak, Gdańsk 2003, s. 16.

Polskiej rzeczywistości szkolnej po roku 1989 również dotyczą powyższe niekorzystne procesy. Przekształcenia ustrojowe, społeczne, gospodarcze, przystąpienie naszego kraju do Unii Europejskiej i NATO ukazały z jednej strony zapóźnienia polskiej gospodarki, w tym także edukacji, a z drugiej niewykorzystany potencjał kapitału ludzkiego i ogromne możliwości Polaków ujawnione w szybkim nadrobieniu zaległości. Widać to szczególnie w umiejętności korzystania z technologii komputerowej i cyfrowej. Obecnie we wszystkich szkołach polskich jest łatwy dostęp do Internetu. Na wyposażeniu pomieszczeń klasowych są przynajmniej komputery i tablica interaktywna. Większość uczniów posiada smartfony, tablety i inne nośniki technologii cyfrowej.

Szybki rozwój naukowo-techniczny sprawia, że szkolnictwo ma problemy w rzeczywym, a jednocześnie przejrzystym ukazaniu uczniom najistotniejszych osiągnięć ludzkiego umysłu. Beźmyślnie próby dopisywania do programów szkolnych nowych zdobyczy wiedzy skutkują tym, że uczniowie są nadmiernie przeciążani nauką i często nie chcą uczyć się systematycznie.

Poza tym ideologiczne spory dorosłych o kształt światopoglądowo-obyczajowy szkoły, podsycane przez media², które nierzadko bawią się równocześnie w podpalacza i strażaka, nadal niszczą edukację. W sporne dyskusje dorośli często wciągają uczniów i wykorzystują ich żywiołowe zachowania, nie zawsze zgodne z prawem. Negatywne skutki takich zachowań uczniowie odczuwają, niestety, na własnej skórze³.

Istotną kwestią w obecnej rzeczywistości jest osłabienie prestiżu zawodu nauczyciela w przestrzeni publicznej, połączone z kwestionowaniem godności wykonujących ten zawód. Niekiedy nauczyciele sami są temu winni. Np. ich wiosenne strajki w 2019 r., które doprowadziły do kilkutygodniowej beczynności uczniów, wzbudziły niepokój u tych, którzy kończyli kolejny etap kształcenia. Niewątpliwie ówczesny strajk nauczycieli wpłynął niekorzystnie na poczucie bezpieczeństwa uczniów przygotowujących się do egzaminów maturalnych. Wspomniany strajk miał charakter wybitnie polityczny⁴.

Poza tym negatywny wzorzec nauczyciela przedstawia wiele reklam skierowanych do młodzieży, a nawet do dzieci. Z nauczającego kąpią coraz częściej tzw. kabareciarze. Czynią to także na antenach telewizji. Mając nierzadko kłopoty z wypowiedaniem słów według zasad poprawnej polszczyzny, posiłkują się niedopowiedzeniami, artykułowymi ruchem twarzy lub inną częścią organizmu.

² Media w Polsce działają na podstawie ustawy *Prawo prasowe i Ustawy o radiofonii i telewizji* z 29 XII 1992 r. oraz jej nowelizacji. W tych dokumentach są także zapisy dotyczące norm etyki dziennikarskiej.

³ Por. demonstracje uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w Warszawie w 2006 roku w sprawie decyzji ministra edukacji Romana Giertycha (w tym czasie przynależał do Ligi Polskich Rodzin). Jako minister edukacji narodowej planował powołać Narodowy Instytut Wychowania. W protestach uczestniczyło 137 tys. osób z żądaniem odwołania R. Giertycha) czy też działania związane z żądaniem odwołania ministra edukacji prof. Przemysława Czarnka (13 IV 2023 r.). Zob. B. Machalica, *Za Giertycha szkoła zdycha*, w: *Tygodnik Przegląd* [online], <https://www.tygodnik-przeglad.pl/za-giertycha-szkola-zdycha/> (dostęp: 15.05.2023); J. Mikulski, *PiS obroniło ministra Czarnka. Wniosek o wotum nieufności odrzucony*, w: *Rzeczpospolita* [online], <https://www.rp.pl/polityka/art38317921-pis-obronilo-ministra-czarnka-wniosek-o-wotum-nieufnosci-odrzucony> (dostęp: 15.05.2023).

⁴ A. Nalaskowski, *Wielkie Zatrzymanie. Co się stało z ludźmi?*, Kraków 2020, s. 32, 34.

Na problem emocjonalno-wizerunkowy nauczyciela wskazał Stefan Wołoszyn. Ujął go następująco: „Zjawiskiem szczególnie niepokojącym ostatnich lat bywa stan duchowy wielkich rzesz nauczycielskich, stan bierności albo zniecierpliwienia, wyrażający się głównie w zwątpieniu w doniosłą rolę działalności oświatowo-wychowawczej, w siłę, potrzebę i możliwości bezpośredniego, twórczego oddziaływania własnej osobowości i kultury duchowej nauczyciela”⁵.

Podstawą prawną w polskim systemie oświaty⁶, który określa również rolę nauczyciela w obecnej edukacji, jest *Prawo oświatowe*⁷, zgodne z Konstytucją RP⁸. *Prawo oświatowe* określa m.in. obowiązki nauczyciela i zasady funkcjonowania szkolnictwa w naszym kraju. Za realizację obowiązku szkolnego i naukę dzieci do ukończenia przez nie 18. roku życia odpowiadają ich rodzice lub prawni opiekunowie⁹. Warto, aby autorzy stanowionego prawa nie mnożyli przepisów, szczególnie niejednoznacznie brzmiących, te bowiem paraliżują zdroworozsądkowe działanie edukacyjno-wychowawcze nauczyciela.

Aby ukazać w niniejszym artykule nauczyciela i jego niezastąpioną rolę w obecnej edukacji, zwrócę uwagę na następujące zagadnienia: autorytet nauczyciela, specyfika zawodu nauczyciela, warsztat nauczyciela, etyczny wymiar pracy nauczyciela, zasady interakcji ucznia i nauczyciela z podkreśleniem jego wychowawczej roli.

NAUCZYCIEL – JEGO WARSZTAT I AUTORYTET

Problem dotyczący roli nauczyciela w obecnej edukacji należy rozpocząć od pojęcia autorytetu. Pojęcie to związane jest także ze środowiskiem nauczycielskim, łączy się bowiem ono w jakiejś mierze z funkcją mistrza i wychowawcy. Pojęcie autorytet pochodzi z języka łacińskiego – *autoritas*. Oznacza m.in. człowieka cieszącego się w opinii społecznej szczególną powagą, zaufaniem, szacunkiem dla posiadanych walorów osobowościowych¹⁰. Autorytetu nie można mylić z prestiżem, który słusznie kojarzy się inteligencją, wiedzą i wypracowanymi zdolnościami w celu perfekcyjnego wykonania jakiejś pracy¹¹. Autorytet jest zdaniem Władysława Stróżewskiego

⁵ B. Szczepańska, *Źródła wartości etycznych*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela, Wrocław 2017, msp, s. 63.

⁶ Przez system oświaty rozumiem zbiór instytucji oświatowych, których celem i zadaniem jest kształcenie, wychowanie i opieka dziecka/ucznia.

⁷ W tym także Karta Nauczyciela – ustawa z 1982 r. z wszelkimi zmianami. Ustawa ta reguluje prawa i obowiązki nauczyciela i ma pierwszeństwo przed Kodeksem pracy. Ustawie podlegają przede wszystkim nauczyciele, wychowawcy placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz inni pracownicy pedagogiczni. Rozdział drugi Karty Nauczyciela określa obowiązki nauczyciela, rozdział trzeci zaś – wymagania i kwalifikacje. Innym dokumentem regulującym prawa i obowiązki nauczyciela jest statut szkoły lub innej placówki oświatowej.

⁸ Art. 70 Konstytucji RP zawiera przepisy dotyczące prawa do nauki, w tym także określa zasadę bezpłatności edukacji.

⁹ K. Paszkiewicz, *Podstawy prawne edukacji*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017, s. 3–4, 13.

¹⁰ A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 25.

¹¹ J. Zieliński, *Autorytet zagubiony*, „Debata” 9/180(2022), s. 19.

„traktowany jako instancja rozstrzygająca”¹². Związany jest również z wychowaniem moralnym¹³.

Alina Rynio autorytet nauczyciela dzieli na: środowiskowy i szkolny (ze względu na zakres wpływu), intelektualny i wychowawczy (ze względu na posiadane kwalifikacje), zewnętrzny (ze względu na charakter stanów psychicznych: formalny, pozorny, ujarzmiający, fałszywy) i wewnętrzny (wyzwalający, prawdziwy, rzeczowy, duchowy)¹⁴.

O ludzi z autorytetem, szczególnie ze środowiska związanego z edukacją, upominał się Jan Paweł II w Łowiczu 14 czerwca 1999 r.: „Drodzy nauczyciele i wychowawcy – młodzi was potrzebują. Oni poszukują wzorców, które byłyby dla nich punktem odniesienia. Oczekują odpowiedzi na wiele zasadniczych pytań, jakie nurtują ich umysły i serca, a nade wszystko domagają się przykładów życia. Trzeba, abyście byli dla nich przyjaciółmi, wiernymi towarzyszami [...] Pomagajcie im budować fundamenty pod ich przyszłe życie”¹⁵. Papieskie wołanie o nauczycieli z autorytetem nie uległo erozji i przedawnieniu. Jest ciągle aktualnym imperatywem adresowanym do nauczycieli i ludzi odpowiedzialnych za edukację w Polsce.

W budowaniu własnego autorytetu pomaga nauczycielowi jego warsztat pracy, który musi ciągle udoskonalać. Pojęcie warsztat w *Słowniku poprawnej polszczyzny PWN* jest definiowane w sposób następujący: „Warsztat jest to pomieszczenie, urządzenie (lub zespół urządzeń) ręczne lub mechaniczne, z pomocą którego wykonuje się określone prace rzemieślnicze albo techniczne”¹⁶.

Adaptując powyższe pojęcie na grunt niezbędnych komponentów pracy nauczyciela, warto zwrócić uwagę na określenie E. Zycha, który pod nazwą „warsztat pracy zawodowej nauczyciela” rozumie szkołę ze wszystkim urządzeniami, dostępnymi technikami pracy, które wykorzystuje nauczyciel podczas wykonywania swoich obowiązków służbowych. Chodzi tu nie tylko o elementy materialne, ale również osobowe. E. Zych dzieli je na dwie kategorie. Do pierwszej zalicza urządzenia szkolne wykorzystywane przez nauczyciela w oddziaływaniu na uczniów. Natomiast do drugiej zalicza wszystkie informacje, symbole, idee, systemy pojęciowe, systemy umiejętności i wartościowania. Wśród nich są także struktury poznawcze, czynnościowe, motywacyjne, które obejmują ogólny poziom świadomości¹⁷.

¹² W. Stróżewski, *Promieniowanie mistrza*, „W drodze” 2(2007), s. 59; A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, s. 26.

¹³ A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, s. 27.

¹⁴ A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, s. 30.

¹⁵ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. w Łowiczu (14 VI 1999)*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia i homilie*, Kraków 2012, s. 1144.

¹⁶ *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2003, s. 1138.

¹⁷ P. Kowolik, *Warsztat pracy nauczyciela początku XXI stulecia*, „Nauczyciel i Szkoła” 1–2/30–31(2006), s. 216.

WARSZTAT PRACY NAUCZYCIELA

Najogólniej warsztat nauczyciela można ująć w dwa bloki: materialny, związany ze środowiskiem dydaktyczno-wychowawczym, i osobowy. Pierwszy blok wspomaga proces nauczania poprzez dostarczanie nauczycielowi urządzeń ułatwiających aktywizowanie działalności poznawczej uczniów. Mam tu na myśli np. klasopracownię wraz z wyposażeniem czy bibliotekę itp.¹⁸ Tego typu warsztat tworzony jest i uzupełniany przez wiele lat.

W drugim bloku warsztatu nauczyciela można wyróżnić następujące komponenty:

- pedagogiczny – dotyczy stylu pracy nauczyciela, metod i form przez niego stosowanych oraz jego mentalności zawodowej;
- osobowy – nauczyciel wykorzystuje swoją pracowitość, dokładność, systematyczność, wytrwałość i obowiązkowość;
- prakseologiczny – nauczyciel poszukuje najszerzych uzgodnień wszelkich form świadomego i celowego działania z punktu widzenia własnej sprawności, która polega na skuteczności, ekonomiczności i dokładności wykonywanych obowiązków. W obecnym systemie edukacyjnym nauczyciel jest organizatorem własnej pracy. Znajomość uwarunkowań ułatwia mu podejmowanie świadomych wyborów i sterowanie czynnikami sprzyjającymi organizacji pracy oraz eliminowanie takich, które ją utrudniają lub paraliżują. Warsztat nauczyciela w rozumieniu tej kategorii jest modernizowany pod kątem osiągnięć w nauce. Poszczególne prakseologiczne elementy tego procesu modernizacji to:
 - składnik ergonomiczny – ten komponent zawiera dostosowanie pracy i jej materialnych warunków do możliwości człowieka. Umożliwia zwiększenie wydajności pracy i poprawę jej warunków. To prowadzi do poprawy stosunków międzyludzkich w zakładzie pracy. Zauważmy, że wadliwie zorganizowane stanowisko pracy nauczyciela nie sprzyja jego wydajności i powoduje częste napięcia nerwowe, frustrację i zniechęcenie;
 - składnik organizacyjny – ten komponent ukazuje współzależność i konieczność integracji ze składnikami działalności nauczyciela. Dobrze zorganizowany warsztat sprawia, że nauczyciel jest przygotowany do działania pedagogicznego. To on decyduje o organizacji działań własnych i uczniów;
 - komponent metodyczny – warunkuje konieczność modernizacji warsztatu, dostosowania go do nowej koncepcji pracy;
 - składnik materialny – polega na doborze i wykorzystaniu narzędzi, maszyn, surowców i wytworów pracy¹⁹.

Nie ulega wątpliwości, że warsztat pracy nauczyciela powinien wyróżniać się aspektami osobowymi, samokształceniowymi i materialnymi. Należy go tworzyć precyzyjnie do poszczególnych celów programowych z uwzględnieniem również zasobów informacyjnych, środków dydaktycznych (z wykorzystaniem mediów), narzędzi i urządzeń technicznych pozwalających na osiągnięcie najwyższego poziomu oczekiwanych rezultatów, nie tylko rozwoju nauczyciela, ale przede wszystkim jego wychowanków.

¹⁸ P. Kowolik, *Warsztat pracy nauczyciela*, s. 218.

¹⁹ P. Kowolik, *Warsztat pracy nauczyciela*, s. 218–219.

- W tworzeniu warsztatu pracy nauczyciel powinien korzystać także z:
- poczty elektronicznej (skrzynka pocztowa wykorzystywana z dobrym skutkiem w nauczaniu zdalnym oraz w czasie rzeczywistym),
 - elektronicznej poczty głosowej, która umożliwia przesyłanie cyfrowych komunikatów głosowych w postaci wcześniej spakowanych plików dźwiękowych lub łączności na bieżąco (działa na zasadzie telefonu),
 - multimedialnej poczty elektronicznej, która umożliwia przesyłanie informacji w postaci multimedialnej, zawierającej dźwięk, obraz i film,
 - list dyskusyjnych – stwarzają one możliwość wymiany informacji między uczestnikami na określony temat
 - FTP (File Transfer Protocol) – program, który umożliwia przesłanie plików z i do odległych systemów w całej sieci internetowej,
 - telnetu – daje możliwość pracy na odległych komputerach,
 - MUD (Multiple User Dimension) – to interaktywne środowisko wirtualne dla wielu osób,
 - BBS (Bulletin Board System) – jest to system komputerowy dający wymianę informacji tekstowej i plikowej za pomocą modemów,
 - systemów wideokonferencyjnych – dają możliwość nauczycielowi i uczniom przesyłania swoich prac; jednak ich komputery muszą być wyposażone w zdalnie sterowaną kamerę wideo oraz czytnik⁷
 - systemów typu computer-mediated communication (CMC) – to elementy globalnego systemu edukacji²⁰.

Przedstawione wyżej możliwości organizowania warsztatu i korzystania z dorobku innych osób, zamieszczonego w sieci internetowej, wpisują się w technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK), które znają dobrze uczniowie. Znają i ćwiczą system Windows, pracują z wykorzystaniem edytora tekstu i grafiki (Tux Paint) oraz multimedialnych programów edukacyjnych. Mają także dostateczną wiedzę o niebezpieczeństwach związanych z niewłaściwym poruszaniem się w przestrzeni cyfrowej²¹.

Niewątpliwie jest rzeczą konieczną, aby nauczyciel stosował technologię informacyjną w celu poprawy osiągnięć edukacyjnych uczniów. Technologia ta może wpłynąć na proces nauczania i uatrakcyjnić przekaz niezbędnych treści edukacyjnych. Poza tym może zaangażować uczniów do samodzielnych działań kreatywno-innowacyjnych oraz zachęcić ich do współpracy z innymi osobami.

Technologia cyfrowa sprzyja aktywności poszukiwawczej ucznia, stąd można wykorzystać ją do celów edukacyjnych. Nie skupia jego uwagi jedynie na materiałach przygotowanych przez nauczyciela. Nie można jednak zawęzić aktywności uczniów do poszukiwania materiałów edukacyjnych tylko w bazie sieci informacyjnej. Uczniowie nie mogą żyć przeświadczeniem, że wszystko, co można znaleźć w sieci, jest najlepsze i niezastąpione. Przecież żyją w realnym świecie. Zwrócił na

²⁰ P. Kowolik, *Warsztat pracy nauczyciela*, s. 221–222; A. Bielinowicz, *Rozwój kompetencji informatycznych nauczycieli religii w archidiecezji warmińskiej*, Olsztyn 2020, s. 84–102, 108, 113–118.

²¹ Por. *Podstawa programowa informatyki w szkole podstawowej w klasach IV–VIII na rok szkolny 2022/2023*, w: *Podstawa programowa PL* [online], <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Informatyka> (dostęp: 20.05.2023); A. Bielinowicz, *Rozwój kompetencji informatycznych nauczycieli religii*, s. 125.

to uwagę prof. Andrzej Zybertowicz²² w panelu dyskusyjnym „Transformacja ustrojowa w Polsce – mechanizmy, osiągnięcia, zaniechania – okiem uczestników życia publicznego”. Panel odbył się na Stadionie Narodowym w Warszawie w ramach Kongresu Pamięci Narodowej, który został zorganizowany przez IPN. Prof. Andrzej Zybertowicz nawiązawszy do rozmów ze swoim osiemnastoletnim synem, wskazał na potrzebę zrównoważonego sposobu pozyskiwania wiedzy przez młodego człowieka. Nieumiejętne korzystanie z mediów stwarza problemy m.in. w prawidłowym budowaniu zdań i tworzeniu rozbudowanych wypowiedzi, przede wszystkim w wersji pisemnej. Chodzi o to, by sieć wirtualna nie była jedynym źródłem pozyskania informacji i sposobem na życie.

Według Z. Ratajek wzorowa baza warsztatowa nauczyciela powinna spełniać następujące warunki:

- a) Naukowo-dydaktyczny. Chodzi tu o niezbędny sprzęt i środki dydaktyczne dostępne także dla ucznia. Nauczyciel powinien mieć swój podręczny księgozbiór, zawierający minimum źródeł i opracowań rozszerzających i pogłębiających zagadnienia nauczanego przedmiotu. Nie może bazować tylko na podręczniku i poradniku metodycznym. W przeciwnym razie będzie „mądrzejszy” od ucznia tylko o jedną stronę z podręcznika;
- b) Wychowawczo-motywacyjny. Baza powinna być uporządkowana, a stanowisko pracy właściwie zorganizowane, także pod względem estetycznym;
- c) Higieniczno-zdrowotny. Należy zadbać o właściwe oświetlenie i sprzęt, a także temperaturę miejsce pracy²³.

NAUCZYCIEL I JEGO AUTORYTET

Nauczyciel w obecnej szkole nie może budować własnego wizerunku – autorytetu bez respektowania zasad etycznych. Wykonuje zawód specyficzny, trudny, a zarazem obdarzony zaufaniem publicznym. Polakom kojarzy się przede wszystkim z zawodem wymagającym od wykonującego specjalnych standardów etycznych i moralnych oraz wysokiej jakości świadczonych usług edukacyjnych. Zawód ten zobowiązuje do przestrzegania norm etycznych, stąd nie mogą go wykonywać ludzie z przypadku, którzy nie posiadają odpowiednich predyspozycji. Mówi się czasem o nauczycielu z powołania.

W materiałach Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu zamieszczono wypowiedzi potwierdzające specyfikę pracy nauczyciela. W jednej z nich można przeczytać: „Specyfika to praca z ludźmi i odpowiedzialność. Specyfika polega na przekazywaniu wiedzy i oddziaływaniu na postępowanie i wychowanie człowieka. Nauczyciel jest osobą publiczną, która styka się z różnego rodzaju ludźmi, mającą poczucie odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. Silnie oddziałuje na osobowość swoich uczniów i wychowanków, wpływa na kształtowanie ich postaw, poglądów,

²² Andrzej Zybertowicz – społeczny doradca prezydentów Lecha Kaczyńskiego i Andrzeja Dudy, z wykształcenia historyk, socjolog; związany ze środowiskiem akademickim UMK i UW. Zob. Andrzej Zybertowicz, w: *Wikipedia. Wolna Encyklopedia* [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Zybertowicz (dostęp: 19.04.2023).

²³ P. Kowolik, *Warsztat pracy nauczyciela początku XXI stulecia*, s. 225.

świadomości społecznej [...]. Nauczyciel nie tylko uczy, ale przekazuje wartości, staje się wzorem do naśladowania [...]. Nauczyciel dzisiaj to nie tylko ktoś, kto przekazuje wiedzę, ale raczej wskazuje na jej źródła, to osoba, która swój autorytet uprawomocnia jakością i autentycznością swoich relacji z uczniami, postępowaniem w sytuacjach konfliktowych i trudnych, posiadająca złożone kompetencje umożliwiające bycie doradcą, terapeutą, diagnostą, konkurująca z autorytetami – idolami dostępnymi w kulturze masowej, wszechobecnej, natarczywej, niewymagającej głębszej refleksji ani dojrzałości moralnej²⁴.

Maria Ossowska pojęcie autorytetu łączy z określeniem „wzór”. Uważa, że „wzór jest to coś, co staramy się osiągnąć [...], wzorem osobowym dla danej jednostki czy grupy jest postać ludzka, która powinna być lub jest faktycznie dla tej jednostki lub tej grupy przedmiotem aspiracji²⁵”. Taka próba ujęcia autorytetu wskazuje na potrzebę kształtowania w każdej osobie pozytywnych cech charakteru, godnych naśladowania, szczególnie dla dzieci – uczniów/wychowanków.

Doniosłą rolę nauczyciela w szkolnictwie podkreśla Maria Dudzikowa, która stwierdza, że „[...] nauczycielstwo jako grupa zawodowa jest społecznością mającą duże możliwości kształtowania ofert aksjologicznych, współtworzenia światów wartości dzieci i młodzieży²⁶”. Nauczyciel musi być pewny, że jego postępowanie kształtuje sylwetkę moralną ucznia. Dudzikowa dodaje w rozmowie z Gertrudą Wichary, że nauczyciele powinni otoczyć troską także rodziców swoich uczniów. Wskazała, że „[...] konieczne jest budzenie rodzicielskiej świadomości i odpowiedzialności” m.in. przez kontakt z nimi i organizowanie dla nich spotkań ze specjalistami praktykami²⁷.

NAUCZYCIEL WYCHOWAWCA

Nauczyciel, a szczególnie wychowawca, nie może zapominać o godności swojej i innych osób. Wszyscy ludzie są osobami z natury i podmiotami swego działania. Podmiotowość Karol Wojtyła wiąże ze sprawczością²⁸. Pedagog wychowawca powinien także włączać rodziców w życie szkoły, do której uczęszczają ich dzieci. Może np. napisać do rodziców list na początku roku szkolnego, który będzie zawierał zapewnienie o tym, że aby osiągnąć cel służący ich dzieciom, niezbędne są ich współpraca i wsparcie. List powinien zawierać pytania, w jakich zakresach i w jakim wymiarze rodzice byliby skłonni zaangażować się w działania na rzecz klasy, do której chodzi ich dziecko. Oto przykładowe pytania:

- Czy mogą Państwo pomóc w organizacji wycieczek?
- Czy mogą Państwo pomóc w organizacji uroczystości klasowych bądź szkolnych?
- Czy mogą Państwo pomóc w remontach i dekoracji pomieszczenia lekcyjnego?

²⁴ J. Żołnierz, *Źródła wartości etycznych*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (misp), Wrocław 2017, s. 28–30.

²⁵ M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986, s. 9.

²⁶ J. Żołnierz, *Źródła wartości etycznych*, s. 29.

²⁷ M. Bajan, *Wychowywać wychowawcę – kształtowanie umiejętności psychopedagogicznych nauczyciela przez czasopismo na przykładzie „Warsztatów Polonistycznych”*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 209.

²⁸ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994, s. 120–121.

- Czy posiadają Państwo specjalne umiejętności, np. fotografowanie, filmowanie?
- Czy mają Państwo inne pomysły na współpracę z klasą i szkołą?

Mieczysław Łubocki podał także inne przykłady komunikowania się nauczyciela z rodzicami uczniów w sprawach wychowawczo-dydaktycznych. Przytoczył również błędy nauczyciela, szczególnie wychowawcy, w prowadzeniu dyskusji z rodzicami oraz ich konsekwencje. Zachęcił do prowadzenia tzw. dyskusji uczestniczącej, czyli takiej, w której kierujący nią traktuje wszystkich jednakowo, nikogo, w tym także siebie, nie faworyzując²⁹.

NAUCZYCIEL – ETYCZNY WYMIAR JEGO POSTĘPOWANIA I DONIOSŁY CHARAKTER PRACY

Wyjątkowość zawodu nauczyciela wymaga, aby ten przestrzegał zasad etycznych w swoim życiu i nimi kierował się w szkole i w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Aby wyjaśnić, jaką moc zobowiązującą posiadają zasady etyczne, najpierw warto przybliżyć podstawowe informacje o tym: czym jest etyka i jakie jest jej źródło pochodzenia.

Słowo etyka wywodzi się od greckiego *ethikos* i nawiązuje do starogreckiego *ethos*. Oznacza charakter w rozumieniu pewnych cech człowieka. Słowo *ethos* (przejęte z języka greckiego) oznacza zwyczaj, obyczaj, w języku łacińskim natomiast oznacza normę, prawidło. Od niego pochodzi termin moralność. Pojęcie etyka wprowadzone zostało przez Arystotelesa na oznaczenie jednej z dyscyplin w tzw. filozofii praktycznej. Obecnie pojęciem tym określa się (w sensie najogólniejszym) teorię moralności lub zespół norm i ocen moralnych stosowanych w celu scharakteryzowania podjętych przez człowieka wyborów i jego zachowań³⁰.

Najogólniej mówiąc, etyka jest dyscypliną filozoficzną. Opisuje i normuje zachowania ludzi. Propaguje i uzasadnia jakąś koncepcję dobra (powinności, cnoty itd.) i próbuje ustalić, jakie normy powinny kierować ludzkimi działaniami. Zawiera kwestie normatywne (np. aksjologiczne, aretologiczne³¹, deontologiczne³²), opisowe – etologiczne (psychologia moralności, socjologia moralności, historia moralności, etnologia moralności) oraz metaetyczne³³.

²⁹ Por. M. Łubocki, *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Warszawa 1985, s. 18, 36–37, 60–61, 70–71.

³⁰ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, wyd. II popr. i uzupełn., Warszawa 2013, s. 12.

³¹ Dział etyki zajmujący się filozoficznym rozważaniem pojęć cnota i wada.

³² Deontologia – dział etyki. Zawiera zasady postępowania etycznego przedstawicieli danego zawodu. Etyka zawodowa przybiera często formę kodeksu etycznego danego zawodu, opisującego akceptowany społecznie ideał.

³³ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 39-40.

Jacek Hołówka podaje kilka teorii etyki: formalizm³⁴, presyptywizm³⁵, uniwersalność³⁶, utylitaryzm³⁷, miłość bliźniego³⁸. Natomiast Maria Szyszkowska wymienia również edajmonizm³⁹, hedonizm⁴⁰, panteizm⁴¹, kantyizm⁴², marksizm⁴³.

Przedstawione przez nich kierunki filozoficzne wpisują się również w pojęcie etyki jako zbioru określonych teorii, systemów i poglądów tworzonych nie tylko przez filozofów, ale także moralistów i ideologów. W przeciwieństwie do moralności, która dotyczy przede wszystkim ludzkich zachowań, etyka jest dyscypliną, która głosi, co jest dobre, a co jest moralnie złe. Zaleca również, co się powinno czynić, a czego na-

³⁴ Stoi na stanowisku, że wartości moralne służą przede wszystkim obronie tego, co jest w ludziach powszechne, typowe i powtarzalne. Zob. J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, Warszawa 2001, s. 13.

³⁵ Głosi, że nie można sobie samemu czegoś nakazać i nakazu nie wykonać. Słaba wola i opór wobec przyjętych dobrowolnie zasad jest postawą wewnętrznie sprzeczną. Zob. J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, s. 13.

³⁶ Zasada, według której raz przyjęta ocena lub zalecenie obowiązuje we wszystkich analogicznych sytuacjach. Szacunek dla prawa moralnego wymaga pominięcia intencji działającego i konsekwencji jego czynów. Zob. J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, s. 14.

³⁷ Podstawą moralności jest tzw. zasada użyteczności. Tylko konsekwencje czynu mają znaczenie przy określaniu wartości. Etyka nie uczy wzniosłości, świętości, ale użyteczności. Utylitaryzm zakłada teorię porównywania użyteczności. Utylityści uważają, że należy porzucać niepocieszonych, beznadziejnie chorych, wściekle kwękających i tych, których potrzeby zaspokoić niepodobna. Dopuszczalne jest także zniszczenie jednego człowieka, gdy daje to nadwyżkę szczęścia innym. Zob. J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, s. 14–15.

³⁸ Etyka ta nakazuje przebaczać winy innym. Żąda, by każdy człowiek był traktowany z szacunkiem, miał równe szanse, nie był degradowany przez silniejszych od siebie i mógł żyć w poczuciu własnej wartości. Etyka Starego Testamentu skupiona jest przede wszystkim wokół Dekalogu, a Nowego Testamentu – wokół przykazania miłości Boga i bliźniego oraz kazania Jezusa na górze. Na gruncie etyki chrześcijańskiej można wyróżnić m.in. tomizm i neotomizm, augustianizm, teilhardyzm, egzystencjalizm, personalizm. Według tomizmu świat został stworzony przez Boga w określonym celu. W odniesieniu do Stwórcy czyny moralne mogą być dobre lub złe. Ich jakość zależy od wolnego wyboru człowieka. Osądu popełnionego czynu dokonuje sumienie, czyli praktyczna zdolność ludzkiego rozumu. Osąd wskazuje człowiekowi, co ma czynić, a czego unikać – J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, s. 17–18; Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 59, s. 771, 785; S. Andersen, *Wprowadzenie do etyki*, Warszawa 2003, s. 53, 66–67; M. Szyszkowska, *Etyka*, Białystok 2010, s. 56–58.

³⁹ Twórcą tego poglądu są filozofowie greccy, szczególnie Arystoteles. Według niego pragnienie doskonałości na miarę możliwości człowieka jest jego najwyższym dobrem. Ogromną rolę w dążeniu do doskonałości odgrywa cnota, czyli dyspozycja utrzymująca namiętności człowieka „we właściwych proporcjach”. Zob. M. Szyszkowska, *Etyka*, s. 50–51.

⁴⁰ Twórcą tego poglądu etycznego jest Arystyp z Cyreny, żyjący w latach 435–366 przed Chrystusem. Według Arystypa dobro należy utożsamiać z wartością upragnioną, czyli przyjemnością. Od tego etyka utrwaliło się pojęcie *carpie diem* – chwytaj dzień. Poza tym Arystyp uważał, że smutek jest doznaniem wywołującym przemijanie przyjemności. Natomiast przykreść jest złem, stąd należy go unikać. Zob. M. Szyszkowska, *Etyka*, s. 51.

⁴¹ Źródła tego kierunku etycznego należy szukać w filozofii stoików. Przyjmowali jedność świata z Bogiem, rozumianym jako Logos. Uważali, że Bóg, czyli rozum kosmiczny, przenika całą przyrodę. Według stoików imperatywem etycznym dla człowieka jest życie zgodne z prawami natury. Wówczas jest ono także rozumne i cnotliwe. Stoicy głosili, że rozum ludzki ma udział w rozumie kosmicznym. Podkreślali wolność człowieka, także w kwestii decydowania o swoim życiu, nie wyłączając samobójstwa. Głosili również zasadę powszechnego braterstwa. Zob. M. Szyszkowska, *Etyka*, s. 54–55.

leży unikać. Podsuwa również komponenty do tworzenia określonej hierarchii wartości w kształtowaniu światopoglądu nauczyciela, a pośrednio – ucznia.

Natomiast Maria Ossowska pod pojęciem etyka rozumie pewną dyscyplinę głoszącą, co jest dobre, a co jest moralnie złe; dyscyplinę zalecającą, co powinno się robić, a czego należy unikać. Etycznymi wypowiedziami będą zaś według niej te, które wchodzą w skład etyki⁴⁴.

Od etyki w znaczeniu normatywnym, której częścią jest nauka o dobru (agatologia – nauka o teorii dobra)⁴⁵, należy odróżnić pojęcie etosu, którym najczęściej określa się całokształt postaw, zachowań, sposobu myślenia. One charakteryzują konkretną grupę akcentującą i afirmującą określone wartości. Interesujący sposób rozumienia słowa etos prezentuje Zbigniew Kwieciński. Określa nim „zrekonstruowany wzór (wzory) powtarzalnych i dominujących zachowań moralnych zbioru osób, przynależnych do określonej kategorii społeczno-kulturowej”⁴⁶.

Przedmiotem etyki według Urszuli Ostrowskiej jest „analiza czynników odpowiedzialnych za moralne zachowanie ludzi, a głównym celem dyscypliny jest poddawanie refleksji i wskazywanie sprawdzonych podstaw do sprawiedliwego, rozumnego oraz uzasadnionego działania w określonej wspólnotie ludzi”⁴⁷.

ZASADY ETYCZNE W ŻYCIU I PRACY NAUCZYCIELA

Czynnikami decydującymi o treści, strukturze zasad etyki są: tradycje zawodowe, warunki zewnętrzne (np. ideowo-polityczne, społeczne, ekonomiczne itp.), charakter pracy i zadań, uprawnienia i kwalifikacje zawodowe, ale także wyniesione z domu wychowanie na trwałych wartościach, m.in. „Czyń dobrze, unikaj zła”⁴⁸. Wartości etyczne muszą odwoływać się nie do demokratycznych form ustalania prawa, ale do

⁴² Twórcą tej etyki, zwanej autonomiczną, jest Immanuel Kant, który żył w latach 1724–1804. Kant głosił, że źródłem moralności człowieka jest jego rozum. Dzięki niemu człowiek w sobie odczytuje prawo: „Postępuj tylko według takiej maksymy, dzięki której możesz zarazem chcieć, żeby stała się powszechnym prawem”. Zob. M. Szyszkowska, *Etyka*, s. 60.

⁴³ Tezy etyki marksistowskiej stworzyli Karol Marks i Fryderyk Engels. Według Marksa człowiek jest uzależniony od okoliczności historycznych, zwłaszcza ekonomicznych. Marksizm odbiera istotie ludzkiej człowieczeństwo, redukując ją do wysoko rozwiniętego zwierzęcia w wymiarze ekonomicznym. Etyka marksistowska ma charakter ideologii i walki klas społecznych. Promuje chaos społeczny jako sposób zdobycia i utrzymania władzy. W konstruowaniu swojej filozofii Marks przejął idealizm dialektyczny Hegla, w myśl którego rzeczywistość wszechświata tworzą idee, a nie rzeczy, oraz materializm A. Feuerbacha, w myśl którego podstawą wszechświata jest materia, a „człowiek jest tym, co zje”. Zob. M. Szyszkowska, *Etyka*, s. 65–66; F.J. Sheen, *Komunizm i sumienie narodu*, tłum. Ż. Kasprzyk, Kraków 2022, s. 20, 76, 88, 92, 95.

⁴⁴ K. Paszkiewicz, *Etyka jako dziedzina wiedzy*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017, s. 23.

⁴⁵ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, s. 12.

⁴⁶ K. Paszkiewicz, *Etyka jako dziedzina wiedzy*, s. 44.

⁴⁷ U. Ostrowska, *Heroiczny wymiar etyki nauczyciela: między ideą a rzeczywistością*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 49.

⁴⁸ K. Paszkiewicz, *Etyczny wymiar pracy nauczyciela*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017, s. 49.

obiektywnych norm prawa, które są gwarantami sprawiedliwości w dobie szybko zmieniających się wyobrażeń i przekonań moralnych wielu ludzi⁴⁹.

Tadeusz Kotarbiński zagadnienia etyki zamknął w trzech obszarach myśli filozoficznej:

- Jak żyć, aby sobie i innym zapewnić szczęście?
- Jak postępować, aby zapewnić sobie szacunek i uniknąć pogardy?
- Jak działać, aby postępowanie okazało się sprawne?

Wydaje się, że na powyższe pytania ciągle nie ma wyczerpujących odpowiedzi. Wskazują one bowiem na rodzaj ideału, do którego dąży wielu ludzi zatroskanych także o edukację dzieci i ich odpowiedzialne wychowanie do życia we współczesnym społeczeństwie.

W związku z powyższym nasuwają się pytania: Czym jest etyka zawodowa nauczycieli? Jak należy ją rozumieć? Co stanowi jej istotę?

Problematyką etyki zawodu nauczycielskiego, jego powinnością i moralnością zajmują się m.in.: A. Molesztak, A. Tchorzewski, T. Czeżowski, W. Wołoszyn i K. Szewczyk. Oni podejmują odpowiedzi na pytania: Czym jest etyka zawodowa nauczycieli? Jak należy ją rozumieć? Co stanowi jej istotę? Przywołane osoby wskazują także na rolę wartości etycznych w pracy nauczyciela⁵⁰.

Nauczyciel powinien znać minimum zasad etycznych i kierować się nimi. Zwrócił na to uwagę Kazimierz Szewczyk. Według niego nauczyciel musi posiadać pewne minimum wiedzy etycznej i umiejętności ułatwiających mu poprawne rozstrzygnięcie konfliktów moralnych, jakie mają miejsce na terenie szkoły. Stąd też najwyższą wartością etyki nauczycielskiej autor czyni wychowanie człowieka mądrego, a zatem jednostki, która dysponuje określoną wiedzą etyczną i umiejętnościami pozwalającymi wykorzystać ją w konkretnych sytuacjach wyboru oraz podejmować decyzje, za które bierze i ponosi całkowitą odpowiedzialność moralną⁵¹.

W tak rozumianej etyce K. Szewczyk wyróżnia struktury: aksjologiczną (potrzeba wychowania mądrego i odpowiedzialnego człowieka), deontologiczną (nakaz wychowania człowieka na podstawie prawdomówności, sprawiedliwych i mądrych reguł; tu musi istnieć lojalność nauczyciela do ucznia; nie ma miejsca na brak zaufania nauczyciela do wychowanka) i aretologiczną⁵².

Można zatem przyjąć, że etyka nauczycielska jest zbiorem zasad wyboru działań chroniących dobro ucznia – wychowanka przez właściwą realizację procesu dydaktyczno-wychowawczego. Jeśli etyka nauczyciela ma być zbiorem zaleceń chroniących dobro ucznia – wychowanka, musi wynikać z realistycznego rozpoznania stanowiących człowieka elementów strukturalnych, a więc z istnienia, które urealnia istotę człowieka, a którego przejawy są podstawą powstawania relacji osobowych⁵³.

Kazimierz Szewczyk uważa, że jednym z istotnych elementów etyki nauczycielskiej jest konieczność budowania relacji personalnej nauczyciel–uczeń. Podstawowym

⁴⁹ S. Wielgus, *Prawo a moralność*, Płock 2006, s. 4–5.

⁵⁰ J.M. Michalak, *Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 98.

⁵¹ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 10, 12.

⁵² K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 13.

⁵³ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 17, 37–38.

czynnikami powstających relacji musi być wolność. Jej ograniczeniem jest jedynie odpowiedzialność za drugiego człowieka⁵⁴.

Do nienaruszalnej reguły postępowania nauczyciela K. Szewczyk zalicza mówienie uczniom prawdy⁵⁵, bowiem „nauczyciel nigdy i pod żadnym pozorem nie powinien okłamywać uczniów, nawet dla doraźnego ich dobra. Dowodzić bezwzględne obowiązywania nakazu mówienia prawdy w etyce nauczycielskiej można identycznie jak w przypadku dowodzenia bezwzględne obowiązywania nakazu wychowania człowieka mądrego”⁵⁶. Uczniowie, szczególnie starszych klas szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, znają powiedzenie „Kłamstwo ma krótkie nóżki”. Wiedzą, że jest tylko kwestią czasu, kiedy ukaże swoje negatywne skutki.

Nie ulega wątpliwości, że postępowanie etyczne nauczyciela stanowi kluczową część jego profesjonalizmu. Jest przede wszystkim przejawem odpowiedzialności za działania podjęte w kontakcie z uczniem. W zakresie dobra użytkowego nauczyciel wskazuje wartość doświadczenia i wiedzy w rozwiązywaniu zadań własnych i wspólnych. Temu służą umiejętności interpretacyjno-wyjaśniające, komunikacyjne i integracyjne⁵⁷.

Umiejętności interpretacyjno-wyjaśniające dotyczą:

- a) zrozumienia istotnych treści podstawy programowej i przekładania ich na zadania edukacyjne, zgodnie z rozpoznany stanem aktualnych możliwości dziecka, z uwzględnieniem jego środowiska wychowawczego poza szkołą,
- b) pośredniczenia między ofertą mass mediów i dziećmi. Nauczyciel uczy ich selektywnego korzystania z programów edukacyjnych oraz sposobów włączania ich wartościowych treści do aktywności (zabawy, zadań). Uczy ich również odrzucania propozycji niepełnowartościowych, kiczu czy treści szkodliwych dla ich intelektualno-moralnego rozwoju,
- c) „dokonywania ustawicznego rozpoznawania postępu i osiągnięć dzieci, a także redefinicji sytuacji edukacyjnych w zależności od podmiotu, czasu, miejsca (przestrzeni), przyczyny/celu. Dobro użyteczne ujawnia się więc troską o bezpieczeństwo biologiczne, psychiczne i społeczne dziecka zlokalizowanego w przestrzeni publicznej, wypełnionej różnorodnymi bodźcami, nie zawsze pozytywnymi”⁵⁸.

Poza wymienionymi umiejętnościami nauczyciel powinien rozwijać i udoskonalać w sobie cechy integracyjne. Przejawiają się one w ukazywaniu dzieciom sposobów scalania struktur społecznych, celów indywidualnych i społecznych z uwzględnieniem

⁵⁴ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 55; D.K. Holajda, *Kodeks etyczny nauczyciela – przegląd stanowisk*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 45.

⁵⁵ Słowo prawda (łac. *veritas*) oznacza naczelną wartość poznawczą, cechę poznania, podmiot poznania. Według Arystotelesa prawda w znaczeniu logicznym (poznawczym) jest zgodnością intelektu ze stanem rzeczy, w tym znaczeniu, że intelekt stwierdza istnienie tego, co jest, lub nieistnienie tego, czego nie ma. Zob. S. Chrobak, *W kierunku etycznych odniesień międzyludzkich – problem prawdy i miłosierdzia w wychowaniu*, w: *Po co etyka pedagogom?*, red. W. Sawczuk, Toruń 2007, s. 127–128.

⁵⁶ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 52.

⁵⁷ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017, s. 3.

⁵⁸ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 4– 5.

sytuacji łączenia się społeczeństw, narodów we wspólnoty. Nauczyciel musi pokazać dziecku możliwości wykorzystania zabawy do promowania siebie, jak również konieczność wchodzenia w plany działania z innymi dziećmi. Poza tym nauczyciel powinien wskazać uczniowi sposoby łącznego, przyczynowo-skutkowego ujmowania zjawisk i zależności od nich oraz krytycznego spojrzenia na własne działanie.

ETYKA W SŁUŻBIE DYDAKTYKI NAUCZYCIELA

W procesie edukacyjnym ważna jest komunikacja nauczyciela z nauczonym, szczególnie dzieckiem. Komunikacja obejmuje użycie języka i środków pozajęzykowych w różnych sytuacjach. W zależności od nich powinno dochodzić do nadawania i odbioru komunikatów, mówienia i słuchania, czyli dialogu. Dobro użyteczne zawarte w komunikacji i dialogu prowadzi do uczenia dzieci jasności intencji zawartych w wypowiedzi, a także poprawności komunikatów ważnych dla dziecka i wspólnoty dziecięcej.

Dialog nie powinien męczyć nauczyciela, ale dawać i jemu, i uczniowi satysfakcję w obszarze dobra przyjemnościowego. W materiałach prezentacyjnych podkreślono za Arystotelesem, że przyjemność jest cechą najbardziej zrosniętą z ludzką naturą⁵⁹.

Idąc tym tokiem myślenia, nauczyciel działa w obszarze dobra przyjemnościowego, ponieważ:

- a) dba o równowagę emocjonalną dziecka, szczególnie w początkowych okresach wychodzenia z przestrzeni prywatnej w rodzinie,
- b) nie przeszkadza dziecku w aktualizacji potrzeby zabawy, także samotnej, indywidualnej, jest ona bowiem jedyną gwarancją poczucia bezpieczeństwa przez dziecko w różnych zakresach psychiki, ciała,
- c) wspólnie z dziećmi aranżuje sytuacje z zawartością humoru, relaksacji, swobody decyzji i z wiążącymi się z nimi wyborami rodzajów aktywności,
- d) dba o wprowadzanie dzieci w stan rozumnego rozluźnienia sytuacji trudnych, szczególnie problemowych,
- e) dba o przyjemność poznawania, czyli łączenia wiadomości i emocji⁶⁰.

W zakresie umiejętności organizacyjno-warsztatowych nauczyciel powinien rozwijać w sobie umiejętności interakcyjne i realizacyjne. „Pierwsze dotyczą oczekiwania na kontakt z dzieckiem jako uczestnikiem procesu edukacyjnego, wywoływania sytuacji zadaniowej, organizowanie warunków do aktywności zabawowej, organizowanie kontaktów dzieci ze środowiskiem zewnętrznym, z kulturą”⁶¹.

Niestety, polska rzeczywistość szkolna weryfikuje przedłożony wyżej ideał komunikacji personalnej między nauczycielem a uczniem. I choć nauczyciel powinien być specjalistą w kreowaniu dialogu z uczniem, to nie zawsze tak jest, z przyczyn niekiedy niezależnych od pedagoga.

Aby nauczyciel mógł efektywnie edukować społeczeństwo, szczególnie na etapie przedszkolnym i szkolnym, powinien tworzyć elitę:

⁵⁹ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 6.

⁶⁰ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 7.

⁶¹ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 15–16.

- a) osób szczególnie szanowanych i cenionych ze względu na talent, mądrość, sprawiedliwość, odwagę, roztropność w działaniu,
- b) osób posiadających wiedzę i umiejętności oddziaływania na innych ludzi w zgodzie z obowiązującym prawem, które zawsze powinno podkreślać godność każdej osoby,
- c) osób osiągających sukcesy zawodowe, ale także naukowe (uczniowie cenią sobie nauczycieli dobrze wykształconych, ale „bez zadartego nosa”),
- d) osób pełniących szczególnie ważne dla państwa i społeczeństwa funkcje,
- e) osób zajmujących wysokie pozycje w hierarchii społecznej⁶².

Etos zawodu nauczyciela wymaga od niego rozpoznania w sobie:

- a) wyzwania i powołania do wykonywanego zawodu (nauczyciel nie może „męczyć się” swoją pracą z tytułu braku predyspozycji i umiejętności do jej wykonywania);
- b) rozumienia prawa drugiego człowieka do szansy na rozwój zgodny z indywidualnymi cechami i zdolnościami, niekiedy rozłożony w czasie (nauczyciel nie może z góry przekreślać ucznia słowami: „Nie wysilaj się, i tak z ciebie nic nie będzie. Twoja matka i ojciec słabo się uczyli i ledwie zawodówki ukończyli, więc ty więcej od nich nie osiągniesz w edukacji”⁶³;
- c) trwałego, niesprzecznego wewnątrznie i zewnątrznie systemu wartości/poglądu na świat.

Obszar etyki zawodu nauczyciela kształtują takie zachowania jak:

- a) dbałość o ład hierarchiczny (pozycje, role wobec dziecka, wobec społeczeństwa, konieczność dominacji w niektórych obszarach i sytuacjach – uczeń

⁶² D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 39.

⁶³ O pozytywnym podejściu nauczycielki do siebie wspomina założyciel ośrodka dla uzależnionych, raper i pedagog Dobromir Makowski, były wychowanek domu dziecka, pochodzący z patologicznej rodziny. Nikt nie dawał mu żadnych szans na osiągnięcie sukcesu. Zapamiętana nauczycielka uczyła go w szkole średniej języka polskiego. Dzięki niej zdał bardzo dobrze egzaminy maturalne. Jej obecność w swoim życiu opisał: „Miałem szczęście do poznawania niesamowitych ludzi. Jednym z nich była nauczycielka pani Elżbieta, która zmieniła całkowicie mój sposób patrzenia na świat. Swoim spokojem i powagą rozbiła moją maskę szczęśliwego chłopca, którego z ogromnym wysiłkiem grałem. Jednak zanim to się stało, musiała mieć ze mną niełatwo [...]. Zawsze chodziła w moherowym bereciku, miała kozaczki z krokodyla i spódnicę z koca. Śmiałem się przed kolegami, że jest sponsorowana przez Muzeum Narodowe. My mieliśmy ubaw, a kobieta zupełnie nie reagowała na moje zachowanie, była jakby poza moim zasięgiem, nie potrzebowała poklasku od ludzi, żyła gdzieś głębiej. Na którejś lekcji języka polskiego, kiedy znów rozpocząłem swój aktorski popis, zaczepnie żartując z niej do kolegów, ona tylko spojrzała na mnie i powiedziała: „Jesteś bardzo mądrym człowiekiem, ale robisz z siebie głupka”. To był nokaut. Wyszędłem z klasy i poszedłem do łazienki. Zamknąłem się w kabinie i pękłem. Te słowa były dla mnie tak uderzające. Ja nie byłem mądry – wiele razy słyszałem od taty, że jestem głupkiem, mówiono tak o mnie w domu dziecka i w szkołach, do których chodziłem. Nie mogłem uwierzyć, że ktoś myśli inaczej. Gdy ogarnąłem się jako tako, wróciłem do klasy i czekałem do końca lekcji. Poczekąłem, aż wszyscy wyjdą, a gdy widziałem, że droga jest wolna, podszedłem do nauczycielki i zapytałem ją, czy słowa, które wypowiedziała, były skierowane do mnie czy do kolegi obok. Ona popatrzyła na mnie uważnie, po czym potwierdziła, że do mnie. Dodała też, że obserwuje mnie od jakiegoś czasu i jest przekonana, że jest coś, co się stało w mojej przeszłości, a co nie pozwala mi mądrze myśleć o przyszłości, a ta może być przecież inna [...]”. Zob. D. Makowski, *Nic z ciebie będzie! Jak często to słyszałeś?*, Warszawa 2022, s. 185–186, 203–203.

- z etapu kształcenia przedszkolnego i szkolnego nie może być kolegą dla nauczyciela, kumplem);
- b) dbałość o porządek perswazyjno-negocjacyjny (stosowanie umowy, sugestii, negocjowanie warunków realizacji potrzeb gatunkowych, społecznych i indywidualnych, wymaganie podporządkowania się wspólnym zadaniom);
 - c) dbałość o bezpieczną dla dziecka emocjonalną bliskość, niezaprzeczenie emocjom, wskazywanie sposobów ich opanowania;
 - d) aprobujące uczestnictwo w organizacji warunków działania dzieci (włączanie się do działania dzieci za ich zgodą, a także w razie konieczności)⁶⁴.

Aby nauczyciel mógł cieszyć się autorytetem w środowisku uczniowskim, powinien unikać nieetycznych zachowań, takich jak:

- niepunktualne rozpoczynanie lekcji z tytułu spóźniania się,
- niepunktualne, celowe przedłużanie lekcji w myśl egoistycznego podejścia: „dzisiaj mam taki kaprys i zabiorę wam, uczniowie, przerwę”,
- nieterminowe oddawanie uczniom sprawdzonych prac klasowych/sprawdzianów,
- zapominanie o terminowym umożliwieniu poprawienia sprawdzianu przez uczniów,
- brak możliwości poprawienia przez ucznia sprawdzianu/pracy klasowej, nawet przez tego, który był chory,
- okazywanie uczniom sympatii i antypatii, np. podczas odpytywania,
- faworyzowanie jednych uczniów przy jednoczesnym dyskryminowaniu innych,
- szufladkowanie uczniów do określonych ocen: „ty tylko tyle jesteś w stanie się nauczyć, o wyższym stopniu możesz jedynie pomarzyć”,
- nieprzygotowanie do lekcji lub niechęć do jej przeprowadzenia: „dzisiaj popracujecie sami z podręcznikiem, a ja odpocznę, bo nie mam ochoty prowadzić żadnych zajęć”,
- wybieranie podręczników dostarczanych przez wydawnictwa nie na podstawie ich wartości merytorycznych, ale prezentów dołączonych do książki,
- wydawanie poleceń przeczytania stron książki przedmiotowej/podręcznika bez określenia celowości zadanej dodatkowej czynności,
- wydawanie polecenia przepisania z podręcznika tekstu „od – do” z przekonaniem, że uczeń przepisując coś, może trochę zapamiętać z tego, co przepisał. Takie polecenie nauczyciela uczy plagiatu i braku szacunku do cudzej własności intelektualnej (pośrednio takie zachowanie uczy kradzieży własności intelektualnej z innych obszarów życia społeczno-gospodarczego). Zwracają na ten problem uwagę nauczyciele akademicy, skarżąc się na studentów, że przy pisaniu pracy zaliczeniowej lub dyplomowej bezmyślnie korzystają z cudzego tekstu na zasadzie: „kopiuj wklej”,
- dawanie każdego roku lub w każdej równoległej klasie tych samych zestawów pytań do testu czy sprawdzianu, a następnie (żeby uniknąć „przecieków”) zakazywanie oglądania poprawionego sprawdzianu dłużej niż 5 minut,
- „odpuszczanie” wymagań edukacyjnych po wystawieniu ocen śródrocznych lub rocznych,

⁶⁴ D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 10–11.

- skrajne minimalizowanie wymagań edukacyjnych z przedmiotów niepodlegających wymogom egzaminu zewnętrznego (skupienie uwagi tylko na przedmiotach objętych egzaminami, np. ósmoklasisty czy maturalnymi),
- przygotowywanie na lekcję obserwowaną przez dyrektora lub inną osobę upoważnioną do tej czynności czegoś wyjątkowego. Czasem się zdarza, że uczniowie mówią: „O, jak tak byłaby prowadzona lekcja, to ja bym chętnie w niej czynnie uczestniczył”,
- plotkowanie z uczniami czy ich rodzicami o dyrekcji i innych nauczycielach (plotkowanie nauczyciela z uczniami o innym nauczycielu),
- okazywanie radości i satysfakcji z tego, że dyrektor zwrócił uwagę przy uczniach mało lubianej nauczycielce. Oczywiście w takim przypadku mamy do czynienia z nagannym zachowaniem dyrektora, które „jak powracająca fala wyrzuci to, co człowiek wrzucił do jeziora/rzeki”.

Przedstawiony katalog nie wyczerpuje wszystkich nieetycznych zachowań nauczycieli, ale wydaje się, że ukazuje postawy najczęściej dostrzegane przez uczniów, ich rodziców czy prowadzących zajęcia dydaktyczne i opiekuńczo-wychowawcze⁶⁵.

KODEKS ETYCZNEGO POSTĘPOWANIA NAUCZYCIELA

Ułożenie zasad etycznych pracy nauczyciela nie jest związane tylko z wiekami XIX i XX, kiedy powstawały i rozwijały się pedagogiczne dyscypliny naukowe. Ich początku należy szukać w starożytności. Już w tamtym okresie tworzone były lub bardziej precyzyjne kodeksy postępowania nauczyciela.

Nie można zapominać, że podstawowym źródłem prawa stanowionego dla każdej grupy zawodowej, także współcześnie, jest kodeks. Słowo to pochodzi z jęz. łacińskiego *codex* – książka, zbiór). Najogólniej przyjmuje się, że jest to zbiór aktów normatywnych regulujący istotny obszar stosunków społecznych. Powstaje w wyniku scalenia i usystematyzowania określonej liczby przepisów cząstkowych, regulujących szczegółowe zagadnienia lub zespoły zagadnień. Kodeks ma moc zobowiązującą określoną grupę społeczną⁶⁶.

Etyczne kodeksy zawodowe nawiązują pośrednio do przysięgi Hipokratesa. Celem ich ustanowienia jest dobro drugiego człowieka. Ono powinno być pierwsze przed indywidualnym osiągnięciem korzyści lub zysku⁶⁷.

Kodeks zawodu nauczyciela przedstawił Związek Nauczycielstwa Polskiego. Jednak poszczególne zapisy mają wyraźną konotację polityczną, identyfikowaną z poglądami partii lewicowo-liberalnych. Rolą tego związku, jak i innych związanych

⁶⁵ Powyższy katalog autor przedstawił na podstawie własnych doświadczeń pracy w szkole. W niewielkim zakresie korzystał z literatury pomocniczej. Zob. K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, s. 92; D. Kowalska, *Etyka zawodowa nauczyciela*, s. 22–23.

⁶⁶ Por. *Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, J. Marszałek-Kawa, W. Sokoł, Toruń 2006, s. 134.

⁶⁷ P. Kosiński, *Etyka profesjonalizmu i powołania nauczycielskiego*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 374.

z nauczycielami, jest dbanie o godziwe warunki ich pracy i o uznanie statusu zawodowego tej grupy społecznej oraz związane z tym godziwe wynagrodzenie⁶⁸.

Swoj dość oryginalny kodeks etyki nauczycielskiej przedstawił Józef Pielachowski w 10 punktach, które – jak się wydaje – mają wymiar uniwersalny. Ich treść jest następująca:

- „1. Wiem, że przyszłość moich wychowanków w dużym stopniu zależy ode mnie.
2. Nigdy nie poniżam godności ucznia. Poniżony zawsze odpłaca złem.
3. W konflikcie z uczniami nie gorączkuję się, jestem sędzią, a nie stroną.
4. Nie lekceważę własnych poleceń, zawsze kontroluję ich wykonanie.
5. Jestem cierpliwy, uczniowie mają prawo myśleć i działać wolniej ode mnie.
6. Lekcja jest dla uczniów, a nie dla mnie. Mój sukces powstaje tylko z sukcesów moich uczniów.

7. Nie jestem nieomylny. Mądrość polega na przyznaniu się do błędu i naprawieniu go.

8. Autorytet nie polega na wzbudzaniu strachu, lecz na kompetencji, sprawiedliwości i konsekwencji wymagań (można dodać: wymagań od siebie i ucznia).

9. Wymagania nie wykluczają życzliwości; nie zrzędzę, nie pouczam, czyn jest lepszy od mówienia, przykład lepszy od instrukcji.

10. Nie spodziewam się powierzchownej wdzięczności wychowanków. Jeśli zaszczypię im lepszą stronę mojej osobowości – będą mi wdzięczni przez całe życie⁶⁹.

Przedłożone tutaj zasady etyki nauczycielskiej Dorota Katarzyna Holajda nazwała „przykazaniami”, mającymi moc wiążącą nauczyciela. Z ich treści wnioskuję najistotniejsze cechy etyczne pedagoga: odpowiedzialność, szacunek do uczniów, cierpliwość, konsekwencja w działaniu, pokora, czyli świadomość własnych ograniczeń różnej natury, kompetencje, życzliwość⁷⁰. Do wymienionych cech można dodać dyskrekcję w mówieniu o sprawach służbowych i obowiązek zachowania tajemnicy związanej z uczestnictwem w zebraniach rady pedagogicznej.

Jako były uczeń cenilem sobie szczególnie nauczyciela historii, który potrafił przyznać się do niewiedzy. Zdarzało się to bardzo rzadko. Dotyczyło m.in. Polaków pomordowanych w Katyniu: „Ten problem muszę zgłębić i doczytać, nie tylko bo wiem wykracza poza podstawę programową, ale i swobodę mówienia, naznaczoną niestety cenzurą w pisaniu. Pełniejsze ukazanie tej problematyki wymaga ode mnie dotarcia do literatury z tzw. z drugiego (podziemnego) obiegu”.

Pamiętam także z pracy w jednej ze szkół młodą nauczycielkę uczącą matematyki w III klasie gimnazjum. Dziennik kartonowy, bo jeszcze taki obowiązywał, traktowała jako oręż dyscyplinujący i motywujący uczniów do uczenia się. Straszyla ich wstawianiem jedynek. Oni się głośno śmiali i mówili: „Wstawi nam pani same jedynki i będzie miała problem. Posądzą panią, że w ogóle nie umie tłumaczyć i w związku z tym nie nadaje się na nauczyciela”.

Przykładów pozytywnych i negatywnych można przytaczać wiele. Ważne jest, aby nauczyciel był dobrze przygotowany do wykonywania swoich obowiązków zawodowych.

⁶⁸ J. Zieliński, *Autorytet zagubiony*, s. 20.

⁶⁹ D.K. Holajda, *Kodeks etyczny nauczyciela – przegląd stanowisk*, s. 46–47.

⁷⁰ D.K. Holajda, *Kodeks etyczny nauczyciela*, s. 47.

Nauczyciel, który posiada odpowiedni warsztat i żyje dobrym kodeksem postępowania o trwałych zasadach, skuteczniej będzie przekazywał wiedzę uczniom, także tym z niesprawnością, nie zaniedbując zdolnych i utalentowanych. Będzie cieszył się należnym autorytetem, jeśli powiąże swój warsztat i wartości etyczne z wychowaniem, szczególnie moralnym. Skupienie się nauczyciela jako eksperta tylko na swoim przedmiocie, bez odniesienia do wychowania, nie sprzyja budowie jego autorytetu⁷¹. Powszechnie wiadomo, że wychowanie bez powoływania się na autorytety jest ubogie i skazane na porażki. Zdaniem Mieczysława Łobockiego nie każdy autorytet ma jednakową moc oddziaływania na dzieci i młodzież⁷².

Alina Rynio wskazuje na pilną potrzebę autorytetu, gdyż istnieje między nim a wychowaniem „ściśła zależność, a poszanowanie norm i autorytetów stanowi jeden z najważniejszych czynników chroniących dzieci i młodzież przed uzależnieniami i innymi patologiami [...]. W procesie powstawania autorytetu istotny jest proces wartościowania i tworzenia ocen rozstrzygających zarówno o uznaniu kogoś za autorytet, jak i o posiadaniu przez kogoś autorytetu”⁷³.

Warto mieć na uwadze, że autorytetu nie można sztucznie wykreować. Powinien w nauczycielu „rodzić się” i ciągle „stawać się”, by uczeń go uznał i zaakceptował. Autorytet wynika z takich cech osobowości nauczyciela, które przyczyniają się do uzyskania przezeń powszechnego uznania, szacunku i sukcesów w pracy dydaktyczno-wychowawczej. I o taki autorytet nauczyciel powinien zabiegać.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, warto podkreślić, że nauczyciel w polskiej szkole powinien cieszyć się szacunkiem nie tylko rządzących na każdym szczeblu administracji państwowej, ale przede wszystkim rodziców uczniów. Oni nie mogą zapominać, że są pierwszymi nauczycielami i wychowawcami swoich dzieci. Nie mogą całej odpowiedzialności za edukację i wychowanie zrzucić tylko na nauczycieli. Dziecko jest najważniejszym skarbem rodziców, którzy powinni współpracować z nauczycielami zarówno w procesie edukacyjnym, jak i wychowawczym. Rodzina jest naturalnym środowiskiem edukacyjnym dziecka, w którym „przebywało ono długo przed pójściem do szkoły i do którego chętnie wraca, nawet po osiągnięciu pełnej dojrzałości psychicznej i społecznej”⁷⁴. Jeśli rodzicom z różnych powodów zabraknie czasu dla dzieci, wówczas będą one poza domem poszukiwać doświadczeń społecznych, a te mogą być różne. Więzy rodzinne nie mogą być naznaczone konfliktami, m.in. rozwodem, ubóstwem czy przypadkami fizycznego i psychicznego znęcania się nad dziećmi. Jeśli zaistnieją, wpłyną negatywnie na rozwój dorastających do pełnoletności i przełożą się również na jakość efektów kształcenia potencjalnych uczniów⁷⁵. Nauczyciel, choćby był naj-

⁷¹ P. Sporek, *Problemy z autorytetem nauczyciela we współczesnej szkole – refleksje, praktyka i nie tylko*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 76.

⁷² A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, s. 27.

⁷³ A. Rynio, *Współczesna pedagogika a autorytet*, s. 35, 36; zob. też: A. Rynio, *Nauczyciel jako wzór osobowy w wychowaniu moralnym*, „*Studia Elbląskie*” 19(2018), s. 585–596.

⁷⁴ M. Łobocki, *Współdziałanie nauczycieli i rodziców*, s. 12.

⁷⁵ C.H. Edwards, *Dyscyplina i kierowanie klasą*, przeł. M. Bogdanowicz, Warszawa 2006, s. 23.

lepszym wychowawcą, nie zastąpi rodziców. Rodzice są pierwszymi nauczycielami i wychowawcami. Natomiast pierwszą szkołą jest dom rodzinny, w którym dziecko rozpoznaje, że „jest osobą potrzebującą uczucia miłości”⁷⁶. Rodzice muszą wymagać od siebie i dzieci przestrzegania trwałych zasad. Dla osób wierzących odniesieniem do nich będzie Bóg i Jego Prawo. Natomiast dla niepodzielających wiary ważnym punktem odniesienia może być prawo naturalne. Rodzice nie mogą zapominać, że nauczyciele nie są tylko od wychwalania ich dzieci – uczniów nawet wtedy, gdy na to nie zasługują.

Podkreśleniem doniosłej roli nauczyciela w społeczeństwie powinno być jego godziwe uposażenie materialne. Powinien dobrze zarabiać, by stać go było na doskonalenie własnego warsztatu. Nie może być traktowany jako zło konieczne w układance ekonomicznych zależności gospodarczych czy politycznych przepychanek. W przeciwnym razie nie będzie komu wychowywać i uczyć młodych ludzi oraz przekonywać ich, że są wolnymi i odpowiedzialnymi podmiotami swoich czynów, od których zależy istnienie wykształconych i dobrze moralnie ukształtowanych przyszłych pokoleń⁷⁷. Utarło się powiedzenie: „Kto myśli na 10 lat do przodu, ten sadzi las. Kto myśli o swojej przyszłości, ten kształci i wychowuje dzieci i młodzież”.

Rządzący powinni podejmować stosowne decyzje, by do szkoły przychodzili dobrze wykształceni i moralnie ukształtowani nauczyciele. Nauczaniem i wychowaniem dzieci nie mogą zajmować się ludzie „z ulicy”, nawet jeśli posiadają kwalifikacje do nauczania konkretnego przedmiotu.

Istnieje pilna potrzeba wiązania szkolnictwa wyższego z potrzebami edukacyjnymi dzieci. Badania naukowe nie mogą służyć tylko naukowcom do podniesienia ich prestiżu akademickiego i utrzymania zatrudnienia na uczelni. Muszą służyć kształceniu uczniów w obszarze intelektualnym i praktycznej nauce wykonywanego przez nich w przyszłości zawodu. Bolączką polskiej edukacji jest odczuwalny brak nauczycieli po pełnych studiach z matematyki, chemii czy fizyki.

Dziś większość nauczycieli posiada, poza kierunkowym wykształceniem, wymagane kwalifikacje zawodowe do uczenia przynajmniej drugiego przedmiotu. Kwalifikacje uzyskali bądź na podstawie ukończonych studiów licencjackich lub magisterskich, bądź podyplomowych. Ich rekrutacja na studia o specjalności nauczycielskiej nie była selekcją negatywną, jak to bywało w latach dziewięćdziesiątych i wcześniejszych ubiegłego stulecia, gdzie na studia pedagogiczne przyjmowano tych chętnych, którzy nie dostali się na kierunki studiów cenionych rynkowo. Np. w Olsztyńskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej bywało, że na kierunki nauczycielskie rekrutacja trwała nawet po 1 października.

Ważną rzeczą jest, aby organizowane szkolenia dla nauczycieli odpowiadały ich rzeczywistym potrzebom warsztatowym. Nie mogą służyć poprawieniu uposażenia materialnego świadczących takie usługi. Nie do przyjęcia są narzucane szkolenia o charakterze światopoglądowym, np. promujące gender czy jakąś partię polityczną.

Myślę, że dobrze wykształcony nauczyciel, troszczący się o swój warsztat naukowy i etyczne postępowanie, jest niezastąpiony w obecnej edukacji. Nie zastąpią go ani doskonale programy technologii informacyjno-cyfrowej, ani telewizyjne programy

⁷⁶ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. w Łowiczu (14 VI 1999)*, s. 1143.

⁷⁷ A. Szostek, *Pogadanki z etyki*, wyd. III popr., Częstochowa 2008, s. 58–59.

edukacyjne. One, mimo że są istotne, to jednak pełnią funkcje pomocnicze i nie zastępują nauczyciela z pasją i autorytetem. Poza tym istnieje poważne ryzyko, że w zdalnym nauczaniu ciężar zdobywania wiedzy zostanie przeniesiony ze szkoły na ucznia. Nieczynna szkoła zwolniona jest wówczas z przynajmniej części odpowiedzialności za efekty kształcenia⁷⁸. W realnym procesie nauczania z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że to, co „zaistnieje w świecie myśli i uczuć dziecka, jest zależne od porozumienia nauczyciela z uczniem, od obrazu więzi, jaka ich łączy”⁷⁹. Powyższe stwierdzenie potwierdzili uczniowie, kiedy powrócili do nauczania stacjonarnego. Mówili prawie jednogłośnie: „Nic nie zastąpi lekcji szkolnych i koleżeńskich spotkań. Szkoła także nas wychowuje w przeciwieństwie do zdalnego nauczania, które jest tylko jednym ze źródeł pozyskiwania informacji i wiedzy”⁸⁰.

Przedstawiony artykuł ma wymiar raczej praktycznego podejścia do problematyki związanej z zawodem nauczyciela. Celowo unikano w nim sporów filozoficzno-socjologicznych i wyjaśniania etymologicznego znaczenia pojęć z zakresu pedeutologii. Skupiono uwagę głównie na wybranych aspektach codziennego rzemiosła nauczycielskiego i możliwości odnalezienia się pedagoga nie tylko w roli przekazującego wiedzę, ale także w jego zadaniach wychowawczych wobec powierzonych mu uczniów w ciągle zmieniającej się edukacyjnej rzeczywistości szkolnej i pozaszkolnej⁸¹.

WARSZTAT PRACY, AUTORYTET I ETOS NAUCZYCIELA WE WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI SZKOLNEJ

STRESZCZENIE

Od wielu lat w środowisku nauczycielskim, ale także poza nim, dyskutuje się na temat warsztatu pracy, autorytetu i etosu nauczyciela we współczesnej edukacji szkolnej. Czy nauczyciel ma tylko przekazywać wiedzę, czy także wychowywać? Jeśli jego obowiązkiem jest jedno i drugie, to nasuwają się pytania: Kto w tym zadaniu ma mu pomagać? Jaka jest rola rodziców w wychowaniu dzieci i edukacji? Jakimi wartościami etycznymi ma kierować się współczesna edukacja w Polsce? Nie ulega wątpliwości, że nauczyciel musi działać etycznie, dbać o swój warsztat pracy, autorytet i etos. Nie może przekazywać wiedzy bez odniesienia jej do wychowania ucznia. W działaniach edukacyjno-wychowawczych nauczyciela muszą wspierać rodzice i państwo.

⁷⁸ A. Nałaskowski, *Wielkie Zatrzymanie. Co się stało z ludźmi?*, s. 34.

⁷⁹ H. Kwiatkowska, *Nauczyciel – zawód „niemożliwy”, ale nieunikniony*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michałak, Łódź 2010, s. 69.

⁸⁰ Autor niniejszego artykułu jest również nauczycielem religii (katechetą) z 27-letnim stażem pracy w szkołach różnego typu. Poza katechezą szkolną uczy historii i wiedzy o społeczeństwie. Angażuje się w prace zespołów szkolnych i klasowych.

⁸¹ I. Ziemiński, *Nauczyciel – mistrz i wychowawca*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 21.

TEACHER'S PROFESSIONAL SKILLS, AUTHORITY AND ETHOS IN CONTEMPORARY SCHOOL EDUCATION

SUMMARY

For many years now, there has been a discussion in the teaching community, but also outside it, about the teachers' professional skills, authority and ethos in contemporary school education. Is the teacher only to impart knowledge or also to provide upbringing? If their duty is to do both, the questions arise: Who is to assist them in this task? What is the role of parents in the upbringing of children and their education? What ethical values are to guide modern education in Poland? There is no doubt that a teacher has to act ethically, take care of their professional skills, authority and ethos. They cannot impart knowledge without relating it to the upbringing of the pupil. In the course of educational and upbringing activities, the teacher must be supported by parents and the state.

BERUFLICHE FÄHIGKEITEN, AUTORITÄT UND ETHOS DES LEHRERS IN DER HEUTIGEN SCHULBILDUNG

ZUSAMMENFASSUNG

Seit vielen Jahren gibt es in der Lehrerschaft, aber auch außerhalb, eine Diskussion über die Werkstatt, die Autorität und das Ethos des Lehrers in der heutigen Schulbildung. Hat der Lehrer nur die Aufgabe, Wissen zu vermitteln oder auch zu erziehen? Wenn es seine Aufgabe ist, beides zu tun, stellt sich die Frage: Wer soll ihn bei dieser Aufgabe unterstützen? Welche Rolle spielen die Eltern bei der Erziehung der Kinder und der Bildung? Welche ethischen Werte sollen die moderne Erziehung in Polen leiten? Es besteht kein Zweifel daran, dass ein Lehrer ethisch handeln, sich um seine Werkstatt, seine Autorität und sein Ethos kümmern muss. Er kann kein Wissen vermitteln, ohne es mit der Erziehung des Schülers zu verbinden. In seiner Bildungs – und Erziehungsarbeit muss der Lehrer von den Eltern und dem Staat unterstützt werden.

BIBLIOGRAFIA:

- Andersen S., *Wprowadzenie do etyki*, Warszawa 2003.
- Andrzej Zybertowicz, w: *Wikipedia. Wolna Encyklopedia* [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Zybertowicz (dostęp: 19.04.2023).
- Bielinowicz A., *Rozwój kompetencji informatycznych nauczycieli religii w archidiecezji warmińskiej*, Olsztyn 2020.
- Chrobak S., *W kierunku etycznych odniesień międzyludzkich – problem prawdy i miłosierdzia w wychowaniu*, w: *Po co etyka pedagogom?*, red. W. Sawczuk, Toruń 2007, s. 125–135.
- Edwards C.H., *Dyscyplina i kierowanie klasą*, tłum. Marcin Bogdanowicz, Warszawa 2006.

- Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, J. Marszałek-Kawa, W. Sokół, Toruń 2006.
- Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010.
- Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan, S.J. Żurek, Lublin 2011.
- Etyka w życiu publicznym*, red. S. Sowiński, Warszawa 2012.
- Gutek G.L., *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, tłum. A. Kamajor, A. Sulak, Gdańsk 2003.
- Hołówka J., *Etyka w działaniu*, Warszawa 2001.
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia i homilie*, Kraków 2012.
- Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 703–838.
- Kostyło P., *Etyka profesjonalizmu i powołania nauczycielskiego*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 368–384.
- Kowolik P., *Warsztat pracy nauczyciela początku XXI stulecia*, „Nauczyciel i Szkoła” 1–2/30–31(2006), s. 216–228.
- Kwiatkowska H., *Nauczyciel – zawód „niemożliwy”, ale nieunikniony*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 69–86.
- Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Warszawa 1985.
- Machalica B., *Za Giertycha szkoła zdycha*, w: *Tygodnik Przegląd* [online], <https://www.tygodnikprzeglad.pl/za-giertycha-szkola-zdycha/> (dostęp: 15.05.2023).
- Majcherek J.A., *Etyka powinności*, Warszawa 2011.
- Makowski D., *Nic z ciebie nie będzie! Jak często to słyszałeś?*, Warszawa 2022.
- Michalak J.M., *Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 87–142.
- Mikulski J., *PiS obroniło ministra Czarnka. Wniosek o wotum nieufności odrzucony*, w: *Rzeczpospolita* [online], <https://www.rp.pl/polityka/art38317921-pis-obronilo-ministra-czarnka-wniosek-o-wotum-nieufnosci-odrzuczone> (dostęp: 15.05.2023).
- Nalaskowski A., *Wielkie Zatrzymanie. Co się stało z ludźmi?*, Kraków 2020.
- Paszkiwicz K., *Etyczny wymiar pracy nauczyciela*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017.
- Paszkiwicz K., *Etyka jako dziedzina wiedzy*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017.
- Paszkiwicz K., *Podstawy prawne edukacji*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017.
- Podstawa programowa informatyki w szkole podstawowej w klasach IV–VIII na rok szkolny 2022/2023*, w: *Podstawa programowa PL* [online] <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Informatyka> (dostęp: 20.05.2023).
- Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.
- Ostrowska U., *Heroiczny wymiar etyki nauczyciela: między ideą a rzeczywistością*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Łódź 2010, s. 49–66.
- Rynio A., *Nauczyciel jako wzór osobowy w wychowaniu moralnym*, „Studia Elbląskie” 19(2018), s. 585–596.
- Rynio A., *Współczesna pedagogika a autorytet*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan i S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 25–42.
- Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2003.
- Szczańska B., *Źródła wartości etycznych*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017.

- Szewczyk K., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, wyd. II popr. i uzup., Warszawa 2013.
- Szostek A., *Pogadanki z etyki*, wyd. III poprawione, Częstochowa 2008.
- Szyszkowska M., *Etyka*, Białystok 2010.
- Wielgus S., *Prawo a moralność*, Płock 2006.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994.
- Zajac D., *Etyka zawodowa nauczyciel: wybrane zagadnienia*, Bydgoszcz 2011.
- Zieliński J., *Autorytet zagubiony*, „Debata” 9/180(2022), s. 19–20.
- Ziemiński I., *Nauczyciel – mistrz i wychowawca*, w: *Etyka nauczyciela*, red. M. Bajan, S.J. Żurek, Lublin 2011, s. 15–23.
- Żołnierz J., *Źródła wartości etycznych*, Materiały Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu dotyczące etyki zawodowej nauczyciela (msp), Wrocław 2017.